

FINANSINIŲ PRIEMONIŲ POBŪDŽIO IR JOMS BŪDINGŲ RIZIKŲ APRAŠYMAS

Bankas, vadovaudamasis teisės aktų reikalavimais ir siekdamas, kad Klientas galėtų priimti pagrįstą investicinį sprendimą, pateikia apibendrintą finansinių priemonių pobūdžio ir joms būdingų rizikų aprašymą. Konkreti finansinė priemonė gali turėti papildomų sąlygų ir šiai konkrečiai priemonei būdingų rizikos veiksnių. Klientas privalo susipažinti su šiuo aprašymu ir aukščiau nurodytais dokumentais prieš priimdamas investicinį sprendimą.

1. BENDROSIOS NUOSTATOS

Investuotojo pagrindinis tikslas - siekti teigiamos investicijų grąžos. Tačiau bet kuri investicija yra rizikinga, todėl investicija gali neduoti lauktos grąžos arba netgi būti nuostolinga. Paprastai egzistuoja tiesioginis ryšys tarp tikėtinos grąžos dydžio ir rizikos masto, t.y. kuo didesnės investicinės grąžos tikimasi, tuo didesnė rizika patirti nuostolį. Atskirų finansinių priemonių rizika yra skirtinga. Vienas iš būdų apriboti nuostolių riziką - investuoti į finansinių priemonių rinkinį, o ne į vieną ar keletą analogiškų finansinių priemonių. Taip siekiama riziką paskirstyti tolygiau ir išvengti vienodo neigiamo efekto visoms finansinėms priemonėms vienu metu.

Klientas yra asmeniškai atsakingas už sprendimą investuoti į vieną ar kitą finansinę priemonę. Klientas privalo reguliariai stebėti savo investicijų būklę, nepriklausomai nuo to, ar jam asmeniškai buvo patarta dėl tam tikrų investicijų. Klientas turi naudotis visa jam prieinama informacija, kad stebėtų kainų pokyčius ir sektų savo investicijų vertę, įskaitant prekybos sistemų pateikiamus duomenis, Reuters, Bloomberg, internetą, bei kitas informavimo priemones, taip pat informaciją, betarpiškai gaunamą iš Banko.

Šis rizikų sąrašas nėra baigtinis, jame yra nurodytos tik reikšmingiausios rizikos, tačiau sudarant sandorį klientui gali kilti ir kitos rizikos.

2. BENDROJI INFORMACIJA APIE RIZIKAS

Reikšmingiausios ir dažniausiai pasitaikančios rizikos, į kurias turi atsižvelgti Klientas:

- **Rinkos rizika** – galimybė, kad dėl rinkos kintamųjų veiksnių (valiutos kursų, palūkanų normų, nuosavybės vertybinių popierių ar žaliavų kainų ar jų svyravimų) pokyčių Klientas patirs tam tikrų nuostolių, susijusių su sudarytais sandoriais.
- **Informacinė rizika** – rizika, kad Klientas patirs nuostolių, dėl to, kad priimdamas sprendimą investuoti į tam tikras finansines priemones jis neturės išsamios informacijos apie emitentą ar turima informacija bus klaidinga.
- **Likvidumo rizika** – rizika, kad tam tikrų finansinių priemonių nepavyks pirkti ar parduoti nepatyrus ženklų papildomų išlaidų dėl nepakankamo likvidumo rinkoje. Finansinės priemonės likvidumą galima įvertinti atsižvelgiant į skirtumą tarp pirkimo ir pardavimo kainos. – **Rinkos rizika** – galimybė, kad dėl rinkos kintamųjų veiksnių (valiutos kursų, palūkanų normų, nuosavybės vertybinių popierių ar žaliavų kainų ar jų svyravimų) pokyčių Klientas patirs tam tikrų nuostolių, susijusių su sudarytais sandoriais.
- **Teisinė rizika** – rizika, kad Klientas patirs papildomų išlaidų arba nuostolių dėl nepalankių ribojimų ar pareigų, nustatytų pasikeitus teisiniam reglamentavimui po finansinių priemonių įsigijimo, įskaitant, bet neapsiribojant, mokesčius reglamentuojančius teisės aktus, taip pat dėl kompetentingų institucijų nurodymus ar sprendimus, kuriuos privaloma vykdyti.
- **Sandorio šalies rizika** – rizika, kad Klientas patirs nuostolių dėl to, kad kita sandorio šalis, kuri turi įsipareigojimų Klientui ar Kliento naudai veikiančiam Bankui, nesugebės įvykdyti savo įsipareigojimų.
- **Šalies rizika** – rizika patirti tiesioginių ar netiesioginių nuostolių dėl to, kad konkrečioje jurisdikcijoje vykstantys nepalankūs įvykiai neigiamai veikia joje registruoto emitento veiklą ir dėl to sumažėja tokio emitento išleistų finansinių priemonių vertė ir (arba) Klientui mokėtina pelno dalis.
- **Emitento/įsipareigojimų nevykdymo/nemokumo rizika** – rizika patirti nuostolių, jei finansinių priemonių emitentas negalės ar atsisakys vykdyti savo įsipareigojimus Klientui.
- **Palūkanų normos rizika** – rizika, kad Klientas patirs nuostolių dėl palūkanų normų svyravimų.
- **Valiutos rizika** – rizika, kad investuotojas patirs nuostolių dėl investicijų į užsienio valiuta denominuotas finansines priemones. Klientas turi žinoti, kad investicijų vertė gali kristi dėl nepalankių valiutos kursų svyravimų.

Be dažniausiai pasitaikančių rizikų atskiroms finansinėms priemonėms gali būti būdingos žemiau pateikiamos specifinės rizikos.

3. VERTYBINIAI POPIERIAI

3.1. Akcijos

Akcijos yra nuosavybės vertybiniai popieriai. Jeigu akcijas išleidusi bendrovė (emitentas) uždirba pelną, dalis pelno gali būti paskirstyta akcininkams dividendų forma. Kartu akcijos gali suteikti balsavimo teisę akcininkų susirinkimuose. Rizika, su kuria susiduria investuotojas įsigydamas akciją, yra jo sumokėta kaina ir tos kainos dinamika. Akcijos kaina ateityje gali ir išaugti, ir nukristi.

Emitento nemokumo rizika: bendrovės verslo sėkmė nėra garantuota, todėl visuomet egzistuoja tikimybė, kad bendrovės verslas dėl vienokių ar kitokių priežasčių taps nuostolingas ir bendrovė bankrutuos. Tokiu atveju akcininkams teks tik ta bendrovės turto dalis, kuri lieka, patenkinus visus kitų jos kreditorių reikalavimus. Dažniausiai bankroto atveju akcininkams turto nelieka, tokiu atveju jų turimos akcijos tampa bevertės.

Emitento pelningumo perspektyva: akcijų kaina priklauso nuo įmonės pelningumo perspektyvų. Vertindami įmonės pelningumą rinkos dalyviai atsižvelgia į bendrą šalies ekonominę aplinką, jos perspektyvas, galimą įmonės gaminamų prekių ar paslaugų paklausą, įmonės valdymą, organizacinę struktūrą, veiklos efektyvumą. Rinkos dalyviai dažnai turi skirtingas nuomones apie įmonės akcijų kainos perspektyvas. Todėl vieni iš jų akcijas perka, o kiti - parduoda.

Akcijų skaičiaus pokyčiai: paskelbimas apie planuojamą bendrovės kapitalo didinimą išleidžiant naują akcijų emisiją gali turėti įtakos akcijų kainai, jeigu akcijos bus platinamos už kitokią negu rinkos kainą.

Akcijų koreliacijos (tarpusavio priklausomybės) rizika: labai dažnai įmonių, priklausančių tai pačiai ūkio šakai, akcijų kainos tarpusavyje susijusios. Akcijų kainas taip pat stipriai įtakoja pasaulinių ir regioninių akcijų rinkų tendencijos, todėl net ir palankias verslo perspektyvas turinčios įmonės akcijų kaina gali kristi dėl aukščiau minėtų priežasčių.

Mažos apyvartos rizika: kuo mažesnė akcijų apyvarta rinkoje, tuo labiau gali svyruoti tokių akcijų kaina. Tai reiškia, kad mažo apyvartumo (nelikvidžių) akcijų kaina gali pasikeisti labai greitai ir radikaliai.

3.2. Obligacijos

Obligacija yra ne nuosavybės vertybinis popierius, pagal kurią obligaciją išleidusi įmonė, vyriausybė ar kita institucija (emitentas) tampa obligacijos savininko skolininke.

3.2.1. Fiksuotų palūkanų obligacijos

Investicijų graža paprastai išmokama periodinių palūkanų forma („atkarpa“, „kuponas“) vieną ar kelis kartus per metus. Yra obligacijų, už kurias periodinės palūkanos nemokamos - obligacija platinama už žemesnę negu nominalas kainą, o išperkama už nominalią kainą („nulinės atkarpos obligacijos“). Obligacijos gali būti įvairių terminų ir atkarpos dydžių. Jas gali leisti vyriausybės, finansų institucijos, kitos įmonės ir organizacijos.

3.2.2. Rizikos veiksniai, susiję su obligacijų išpirkimu ir palūkanų mokėjimu

Emitento nemokumo rizika: už obligacijų palūkanų mokėjimą bei obligacijų išpirkimą atsako emitentas. Obligacijų platintojai už emitento įsipareigojimus neatsako, todėl investuotojai prisiima riziką, kad emitentas negalės arba atsisakys išpirkti obligacijas ir (arba) sumokėti palūkanas. Dažnai emitentai finansuoja obligacijų išpirkimą papildomai skolindamiesi kapitalo rinkose. Pablogėjus padėčiai šiose rinkose (pvz. sumažėjus skolos vertybinių popierių paklausai arba išaugus palūkanų normai), emitentui gali būti sunku arba neįmanoma papildomai skolintis, dėl to obligacijos gali likti neišpirktos.

Įspėjimas apie aukšto pajamingumo obligacijas: obligacijų pelningumas yra susijęs su emitento nemokumo rizika. Aukšto pelningumo obligacijų rizika dažniausiai yra aukšta, todėl investuoti žymią santaupų dalį į tokias obligacijas nepatariame.

Palūkanų reinvesticijų rizika: faktinis obligacijų pajamingumas (pelningumas) gali būti mažesnis nei nurodytas obligacijų išpirkimo dokumentuose, jeigu obligacijų turėtojai nepavyktų reinvestuoti už obligacijas gautų kuponų (palūkanų) tuose dokumentuose nurodytą pajamingumą.

3.2.3. Rizikos veiksniai, susiję su priešlaikiniu obligacijų pardavimu

Obligacijų pirkimo dokumentuose nurodytas pajamingumas (pelningumas) garantuojamas tik obligacijas išlaikius iki jų išpirkimo. Parduodant obligacijas anksčiau laiko, pajamingumas gali būti ir mažesnis, ir didesnis, nei nurodytas obligacijų įsigijimo metu. Priešlaikinio pardavimo atveju pajamingumas gali būti ir neigiamas, t.y. investuotojas gali atgauti mažiau negu investavo.

Palūkanų normos rizika: rinkoje pasikeitus palūkanų normai, obligacijų kaina, o tuo pačiu ir pajamingumas, gali kilti arba kristi. Didėjant palūkanų normai rinkoje, obligacijų kaina mažėja, ir atvirkščiai. Palūkanų normos rizika yra neaktuali, jeigu obligacijos išlaikomos iki išpirkimo dienos, ir emitentas jas išperka bei sumoka visas pagal šias obligacijas mokėtinas sumas.

Emitento kredito rizika: pablogėjus obligacijų emitento finansinei būklei ir (arba) sumažėjus kredito reitingui, gali sumažėti emitento obligacijų paklausa, apyvarta ir kaina.

Mažos apyvartos rizika: kuo mažesnė obligacijų apyvarta, tuo labiau svyruoja jų rinkos kaina. Tai reiškia, kad mažą apyvartą turinčių (nelikvidžių) obligacijų kaina gali pasikeisti labai greitai ir radikaliai. Kuo daugiau laiko yra likę iki obligacijų išpirkimo ir (arba) kuo aukštesnis obligacijų pajamingumas, tuo labiau svyruoja jų kaina. Neretai obligacijas platina tikrai vienas tarpininkas. Šiam tarpininkui stipriai sumažinus obligacijų kainą, gali būti sunku rasti pardavimo alternatyvą, o tarpininkui nustojus supirkinėti obligacijas, gali būti visiškai neįmanoma jų parduoti prieš išpirkimą. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad obligacijų kotiravimas vertybinių popierių biržoje savaime neužtikrina šių obligacijų apyvartos aktyvumo.

3.2.4. Su finansinėmis priemonėmis susietos obligacijos

Su finansinėmis priemonėmis susietos obligacijos yra tokios obligacijos, kurių palūkanos arba išpirkimo kaina priklauso nuo tam tikros finansinės priemonės vertės pokyčio. Investavę į šias obligacijas prisiima tokią pačią riziką kaip ir fiksuotų palūkanų obligacijų turėtojai bei patiria papildomą riziką visiškai negauti palūkanų.

Finansinės priemonės vertės pokyčio rizika: esant nepalankiam finansinės priemonės, su kuria susietos obligacijos, vertės pokyčiui, investuotojai gali visiškai negauti palūkanų.

Obligacijų įsigijimas už didesnę nei nominalią kainą: dažniausiai emitentas garantuoja obligacijos išpirkimą už nemažesnę nei nominalią vertę. Investuotojai, įsigiję obligacijų už didesnę nei nominalią kainą, rizikuoja patirti nuostolį dėl obligacijų įsigijimo ir išpirkimo kainų skirtumo. Jeigu obligacijų įsigijimui ar pardavimui taikomi mokesčiai, jie didina įsigijimo kainą.

3.2.5. Su kredito rizika susietos obligacijos

Su kredito rizika susietos obligacijos yra tokios obligacijos, kurių išpirkimas yra susietas su kito emitento (Atskaitos subjekto) kredito rizika. Už tokias obligacijas paprastai mokamos aukštesnės nei įprastai palūkanos, tačiau įvykus nustatytam kredito įvykiui, obligacijos išperkamos investuotojui pristatant kito emitento (Atskaitos subjekto), kurio atžvilgiu įvyko kredito įvykis, vertybinius popierius. Atskaitos subjektais gali būti vyriausybė arba įmonė. Su kredito rizika susietų obligacijų turėtojai prisiima tokią pačią riziką kaip ir fiksuotų palūkanų obligacijų turėtojai, bei patiria papildomą riziką prarasti visas investuotas lėšas, jeigu įvyktų kredito įvykis.

Atskaitos subjekto kredito rizika: įvykus Atskaitos subjekto kredito įvykiui (pvz. paskelbus Atskaitos subjekto bankrotą), su kredito rizika susietos obligacijos išperkamos nominalią obligacijos vertę išmokant atitinkamo nominalo Atskaitos subjekto vertybiniais popieriais. Įvykus kredito įvykiui, Atskaitos subjekto vertybiniai popieriai gali turėti labai mažą vertę arba būti visai beverčiais, todėl tokiu atveju obligacijų turėtojas gali prarasti didelę dalį arba visus investuotus pinigus. Su kredito rizika susietos obligacijos papildomai gali būti susietos ir su finansinėmis priemonėmis. Tokių obligacijų turėtojai taip pat prisiima atitinkamos finansinės priemonės vertės pokyčio riziką, aprašytą aukščiau.

3.3. Investiciniai fondai

Investicinis fondas yra kolektyvinio investavimo subjektas, kurio kapitalas yra padalintas į akcijas arba investicinius vienetus. Investuotojas, įsigydamas investicinio fondo akcijų/investicinių vienetų, tampa jo dalininku ir pretenduoja į atitinkamą fondo pelną. Investiciniai fondai dažniausiai investuoja didžiąją dalį savo kapitalo į akcijas, obligacijas ar išvestines finansines priemones. Mišrūs fondai investuoja dalimis į įvairias finansines priemones. Investicinio fondo rezultatas priklauso nuo to, kaip kinta turto, į kurį yra investavęs fondas, vertė. Investicinių fondų rezultatas, augant turimo turto vertei, didėja.

Rizika su kuria susiduria investuotojas, įsigydamas investicinio fondo vienetų, artima rizikai investuojant į akcijas ar obligacijas, tačiau dėl investicijų paskirstymo į daugelį finansinių instrumentų, jų vertės svyravimas sušvelninamas.

Rinkos dinamikos rizika: nors finansinės priemonės, į kurių investuotos fondo lėšos, kainos svyravimo įtaka fondo vieneto vertei nedidelė, tačiau esant globaliems visos finansų rinkos pokyčiams, investicinio fondo vienetų vertė taip pat gali ženkliai svyruoti. Dėl regioninės ar globalios stagnacijos, ar nuosmukio krentant finansų rinkų indeksams, investicinio fondo rezultatas gali būti neigiamas. Investuotojo nuostolių apimtis priklausys nuo finansų rinkų kritimo masto. Blogiausiu atveju investuotojai gali prarasti reikšmingą ar netgi didžiąją dalį investuotų lėšų.

Fondo strategijos rizika: fondų investavimo strategijos yra skirtingos – nuo visiškai konservatyvių, kai investuojama tik į garantuoto pajamingumo finansines priemones, iki agresyvių, kai investuojama į besivystančių, sparčiai augančių šalių įmonių akcijas arba žaliavas. Kuo agresyvesnė fondo investavimo strategija, tuo didesnė rizika patirti nuostolių dėl svyravimų rinkose. Alternatyvūs investavimo fondai (angl. *Hedge Funds*) naudoja sudėtingas išvestines priemones, kurios suprantamos tik didelį finansinį išprusimą turintiems asmenims.

Valdytojo profesionalumo rizika: tokios pačios investavimo strategijos fondai gali pasiekti skirtingų investavimo rezultatų dėl skirtingos valdytojų patirties ir profesionalumo. Paprastai mažiau patyrusių valdytojų fondų valdymo rezultatai yra sunkiau prognozuojami, todėl investavus į tokių valdytojų fondus ir esant nestabiliai situacijai rinkoje, rizika patirti nuostolius yra didesnė.

Likvidumo rizika: norint atsiiinti į investicinį fondą investuotas lėšas, gali kilti tam tikrų sunkumų, jeigu fondas negalės operatyviai realizuoti fonde laikomų finansinių priemonių. Tai ypač aktualu fondams, investuojantiems į besivystančių šalių akcijas ar nelikvidžias finansines priemones. Pažymėtina, kad mažiau likvidžių finansinių priemonių vertė rinkoje svyruoja labiau, ir tai savo ruožtu veikia fondo vieneto vertės svyravimą. Šį svyravimą dar labiau sustiprina didesnių fondo vienetų kiekių realizavimas (tuomet fondo vertė krenta), ar įsigijimas (tai gali paskatinti fondo vertės augimą).

Uždarojo tipo investicinių fondų likvidumo rizika: kadangi yra taikomi apribojimai fondo valdymo įmonei pirkti fondo sertifikatus (vienetus) iš investuotojų, gali kilti sunkumų parduodant fondo sertifikatus (vienetus) pirma laiko antrinėje rinkoje.

4. RIZIKOS, SUSIJUSIOS SU FINANSINIŲ PRIEMONIŲ ĮKEITIMU IR INVESTAVIMU SKOLINTOMIS LĖŠOMIS

Rinkos rizika: investicijas ar jų dalį finansuojant trečiųjų asmenų paskolintomis lėšomis, kyla rizika ne tik prarasti nuosavą kapitalą, kuris buvo nukreiptas į atitinkamas investicijas, bet ir patirti papildomų nuostolių dėl to, jog buvo prarastos skolintos lėšos ar bet kokios kitos sumos, susijusios su skolintomis lėšomis, pvz., palūkanos už paskolą.

Palūkanos: už skolintas lėšas paprastai reikia mokėti palūkanas. Todėl investuotojas gali prarasti dalį investuotų lėšų ir (ar) patirti papildomų nuostolių, jeigu investicinė grąža būtų mažesnė už pagal paskolą mokėtinas palūkanas.

Užstato vertės rizika: įkeistų finansinių priemonių rinkos vertė gali stipriai svyruoti. Sumažėjus įkeistų finansinių priemonių rinkos vertei, kreditorius gali reikalauti padidinti užstatą piniginiiais įnašais ar kreditoriui priimtinomis finansinėmis priemonėmis. Nustatytu terminu (kuris gali būti 1 darbo diena) nepadidinus užstato, kreditorius gali nutraukti paskolos sutartį ir padengti paskolą iš lėšų, gautų pardavus įkeistas finansines priemones/nurašius iš sąskaitos. Jeigu už parduotas finansines priemones/nurašius gautų lėšų nepakaktų paskolai ir palūkanoms bei kitoms mokėtinoms sumoms padengti, investuotojas privalo padengti likusius įsiskolinimus.

Atsižvelgiant į tai, stipriai nukritus įkeistų finansinių priemonių rinkos vertei, klientas gali prarasti ne tik įkeistas finansines priemones, bet ir papildomas lėšas. Užstato vertės rizika ypač aktuali, jei įkeičiamos nelikvidžios finansinės priemonės, kadangi jų rinkos kaina gali stipriai svyruoti. Atpirkimo (repo) sandoriai ekonomine ir rizikos prasme yra paskolos su finansinių priemonių įkeitimu, o iš kliento nupirkta finansinė priemonė yra laikoma užtikrinimo priemone.

5. STRUKTŪRIZUOTOS FINANSINĖS PRIEMONĖS

Struktūrizuota finansinė priemonė yra finansinė priemonė, kurią sudaro dvi ar daugiau skirtingos finansinės priemonės, kurių sąlygos, mokėjimai ir rizikos pobūdis skiriasi. Struktūrizuotos finansinės priemonės rezultatas priklauso nuo pagrindinės priemonės (angl. *underlying asset*) – nuosavybės vertybinių popierių, indeksų, žaliavų, valiutų ar krepšelių – rezultato. Struktūrizuotos finansinės priemonės kuriamos siekiant tenkinti klientų rizikos ir grąžos santykio poreikius. Nėra standartinių struktūrizuotų finansinių priemonių – bankas emitentas nustato struktūrizuotų finansinių priemonių sąlygas, mokėjimus ir rizikos pobūdį emisijos išleidimo metu. Todėl investuotojams prieš investuojant svarbu suvokti, kaip konkretus produktas veikia ir kas gali nutikti investicijai, susidarius tam tikroms sąlygoms.

Investuotojas yra informuojamas apie konkrečias rizikas, būdingas struktūrizuotai finansinei priemonei, kiekvieno konkretaus sandorio sudarymo metu. Dažniausiai pasitaikančios su struktūrizuotomis finansinėmis priemonėmis susijusios rizikos yra šios:

Likvidumo rizika: dėl labai specifinio investavimo pobūdžio, kai vienas iš struktūrizuotai finansinei priemonei būdingų bruožų yra tai, kad priemonės grąža yra susijusi su jos terminu, likvidumas yra santykinai nepakankamas. Taigi investuotojas prisiima riziką, kad gali būti sudėtinga arba neįmanoma parduoti turimas struktūrizuotas finansines priemones tam tikru laiku už tam tikrą kainą.

Rinkos rizika: struktūrizuotos finansinės priemonės grąža priklauso nuo jai būdingų specifinių bruožų ir nuo pagrindinės priemonės (angl. *underlying asset*) kainos, todėl investuotojai prisiima riziką patirti nuostolių, nes pasikeitus pagrindinių priemonių (angl. *underlying asset*) rinkos kainoms gali sumažėti tikėtina grąža.

Sandorio šalies rizika: investuotojas prisiima struktūrizuotos finansinės priemonės arba konkrečios struktūrizuotos finansinės priemonės pagrindinės priemonės (angl. *underlying asset*) emitento įsipareigojimų nevykdymo riziką.

6. IŠVESTINĖS FINANSINĖS PRIEMONĖS

Išvestinė finansinė priemonė yra susitarimas, kuriuo yra prekiaujama rinkoje. Išvestinė finansinė priemonė ir jos kaina yra išvesta (paskaičiuota) iš tam tikros pagrindinės priemonės (angl. *underlying asset*), kuria gali būti akcijos, obligacijos, nafta, auksas, kitos žaliavos, taip pat finansinių priemonių – palūkanų normos, valiutų kursai, akcijų indeksai ir pan. Išvestinė finansinė priemonė gali būti panaudota atsverti galimą neigiamą pagrindinės priemonės kainos pokytį. Taip pat ja gali būti prekiaujama siekiant pelno. Išvestinės finansinės priemonės naudojimo priedaiga – tam tikri lūkesčiai dėl pagrindinės priemonės, su kuria susieta išvestinė priemonė, kainos dinamikos. Prieš investuojant į išvestinę finansinę priemonę investuotojas turi turėti aiškų įsivaizdavimą dėl pagrindinės priemonės kainos dinamikos galimybių, kokių tikslų siekiama investuojant, rizikos ir tuo remiantis išsirinkti tinkamą išvestinę finansinę priemonę ar kelių priemonių kombinaciją. Išvestinių finansinių priemonių terminas gali būti nuo savaitės iki kelių metų. Išvestinėmis finansinėmis priemonėmis gali būti prekiaujama standartizuota forma reguliuojamose rinkose (užsienio biržose) arba nestandartizuota forma.

Išvestinių finansinių priemonių rūšys yra šios: išankstinis sandoris (angl. *forward*), ateities sandoris (angl. *futures*), pasirinkimo sandoris (opcionas, angl. *option*), apsikeitimo sandoris (angl. *swap*) ir sandoris dėl kainų skirtumo (angl. *Contract for Difference, CFD*). Pagrindinių priemonių (palūkanų normų, valiutų, žaliavų ir t.t.) rinkos kainas įtakoja daugybė veiksnių – esama šalies ar pasaulio ūkio būklė ir jo augimo lūkesčiai, atitinkamų pagrindinių priemonių pasiūla ir paklausa, centrinių bankų veiksmai, vyriausybės ekonominė ir skolinimosi politika, politiniai įvykiai, konfliktai ir kt. Prognozuoti minėtus veiksnius yra sudėtinga, o kai kurių ir visai neįmanoma.

Išankstinis sandoris (angl. *forward*)

Susitarimas pagal kurį sandorio šalys susitaria pirkti-parduoti apibrėžtą pagrindinę priemonę (akciją, valiutą, žaliavą ir pan.) už iš anksto sutartą kainą, tačiau atsiskaityti ateityje. Atsiskaitymas pagal išankstinį sandorį yra privalomas. Jeigu pagrindinė priemonė yra pristatoma, tada sumokama pilna sutarta kaina. Jeigu pagrindinė priemonė nepristatoma, sumokamas sutartos ir rinkos kainų skirtumas. Išankstinio sandorio pardavėjas įsipareigoja ateityje parduoti pagrindinę priemonę. Jis patiria riziką, kad gali pakilti pagrindinės priemonės rinkos kaina. Suėjus mokėjimo dienai pardavėjas privalo pristatyti pagrindinę priemonę už sutartą kainą, kuri yra mažesnė už rinkos kainą, arba sumokėti kainų skirtumą, jeigu pagrindinė priemonė nepristatoma. Išankstinio sandorio pirkėjas įsipareigoja ateityje pirkti pagrindinę priemonę. Jis patiria riziką, kad pagrindinės priemonės rinkos kaina gali nukristi. Suėjus mokėjimo dienai pirkėjas privalo sumokėti pilną sutartą kainą, kuri yra didesnė už rinkos kainą, arba sumokėti kainų skirtumą, jeigu pagrindinė priemonė nepristatoma.

Išankstinis sandoris gali būti tinkama finansinė priemonė investuotojams, kurie turės mokėjimų užsienio valiuta ateityje, turės mokėti už žaliavas ir pan., ir siekia iš anksto užfiksuoti savo pajamas ir (arba) išlaidas, nepriklausomai nuo to, kokia bus pagrindinės priemonės rinkos kaina ateityje. Išankstinis sandoris taip pat gali būti tinkama finansinė priemonė kitiems investuotojams, kurie turi savo individualių lūkesčių dėl pagrindinės priemonės kainos dinamikos ir siekia prekybinio pelno. Išankstinio sandorio pardavėjai tikisi, kad pagrindinės priemonės rinkos kaina ateityje kris, o pirkėjai - kad pagrindinės priemonės rinkos kaina ateityje kils.

Ateities sandoris (angl. *future*)

Ateities sandoris yra standartizuotos formos kontraktai pirkti-parduoti apibrėžtą pagrindinę priemonę (akciją, valiutą, žaliavą ir pan.) už iš anksto sutartą kainą, tačiau atsiskaityti ateityje. Ateities sandoriais prekiaujama reguliuojamose rinkose ir daugiašalėse prekybos sistemose. Ateities sandorių paskirtis ir rizikos iš esmės atitinka išankstinio sandorio paskirtį ir jam būdingą riziką.

Pasirinkimo sandoris (opcionas, angl. *option*)

Opcionas – tai susitarimas, pagal kurį opciono pirkėjas įgyja teisę pirkti arba parduoti apibrėžtą pagrindinę priemonę (akciją, valiutą, žaliavą ir pan.) už tam tikrą kainą ateityje. Už šią teisę opciono pirkėjas sumoka opciono pardavėjui mokestį - premiją. Skiriami europinio ir amerikinio stiliaus opcionai. Pagal europinio stiliaus opcioną jo pirkėjas paskutinę opciono galiojimo dieną sprendžia, ar apsimoka vykdyti opcioną, ar ne. Jeigu opciono pirkėjas pareikalauja vykdyti opcioną, opciono pardavėjas privalo parduoti (pirkti) pagrindinę priemonę už anksčiau sutartą kainą. Jeigu opciono vykdyti neapsimoka, teisė ir įsipareigojimams automatiškai nutrūksta. Amerikinio stiliaus opciono atveju, jo pirkėjas turi teisę apsispręsti bet kurią dieną iki opciono galiojimo pabaigos. Opcionai yra dviejų rūšių: CALL – teisė pirkti, ir PUT – teisė parduoti. Esminė rizika tenka opciono pardavėjui, kadangi jis įsipareigoja vykdyti opciono pirkėjo teisę, jei šis to pareikalaus. Opciono pirkėjo rizika apsiriboja sumokėtos premijos dydžiu.

Opcionas gali būti tinkama finansinė priemonė investuotojams, kurie turės mokėjimų užsienio valiuta ateityje, turės mokėti už žaliavas ir pan., ir siekia ne tik apriboti neigiamą kainų svyravimo riziką, bet ir papildomai uždirbti. Opcionas taip pat gali būti tinkama finansinė priemonė kitiems investuotojams, kurie turi savo individualių lūkesčių dėl pagrindinės priemonės kainos dinamikos ir siekia prekybinio pelno. CALL opciono pirkėjai tikisi, kad pagrindinės priemonės rinkos kaina ateityje kils, o CALL opciono pardavėjai tikisi, kad pagrindinės priemonės rinkos kaina ateityje nekils tiek, kad opciono pirkėjui apsimokėtų vykdyti opcioną. PUT opciono pirkėjai tikisi, kad pagrindinės priemonės rinkos kaina ateityje kris, o PUT opciono pardavėjai tikisi, kad pagrindinės priemonės rinkos kaina ateityje nekris tiek, kad opciono pirkėjui apsimokėtų vykdyti opcioną.

Palūkanų normų CAP sandoris – tai sandoris, pagal kurį CAP pirkėjas įgyja teisę į išmoką, jeigu rinkos palūkanų norma (EURIBOR ar LIBOR) nustatytais dienomis viršys sutartą CAP palūkanų normą. Skirtumą tarp rinkos palūkanų normos ir CAP palūkanų normos sumoka CAP pardavėjas. CAP sandoris gali būti tinkama finansinė priemonė investuotojams, kurie pageidauja atsverti palūkanų normų augimą ir taip stabilizuoti paskolų palūkanų išlaidas.

Palūkanų normų FLOOR sandoris – tai sandoris, pagal kurį FLOOR pirkėjas įgyja teisę į išmoką, jeigu rinkos palūkanų norma (EURIBOR ar LIBOR) nustatytais dienomis bus mažesnė už sutartą FLOOR palūkanų normą. Skirtumą tarp FLOOR palūkanų normos ir rinkos palūkanų normos sumoka FLOOR pardavėjas. FLOOR sandoris gali būti tinkama finansinė priemonė investuotojams, kurie pageidauja atsverti palūkanų normų kritimą ir taip stabilizuoti indėlių ar investicijų į obligacijas palūkanų pajamas.

Palūkanų normų COLLAR sandoris – CAP ir FLOOR kombinacija. Investuotojas vienu metu perka CAP ir parduoda FLOOR arba atvirkščiai. COLLAR leidžia sumažinti išlaidas premijai sumokėti. Kai perkamas CAP ir parduodamas FLOOR, COLLAR gali būti tinkama finansinė priemonė investuotojams, kurie pageidauja atsverti palūkanų normų augimą ir taip stabilizuoti paskolų palūkanų išlaidas. Šiuo atveju pagrindinė rizika yra susijusi su tuo, kad jei rinkos palūkanų normos kristų žemiau FLOOR lygio, tada FLOOR pardavėjas patirtų papildomų išlaidų.

Apsikeitimo sandoris (angl. *swap*)

Apsikeitimo sandoris – tai susitarimas, pagal kurį sandorio šalys susitaria periodiškai apsikeisti mokėjimais. Pagal sandorius gali būti mokamos pilnos sumos arba tik kainų skirtumas.

Valiutų apsisikeitimo sandoris – tai susitarimas, pagal kurį laikinai apsisikeičiama valiutomis. Sandorio šalys pradžioje ir pabaigoje sumoka sutartas pilnas sumas. Patiriama rizika panaši kaip išankstinio sandorio atveju.

Palūkanų normų apsisikeitimo sandoris (angl. *interest rate swap, IRS*) – tai susitarimas, pagal kurį fiksuotos palūkanų normos mokėjimai, skaičiuojami nuo menamos sandorio sumos, pakeičiami kintamos palūkanų normos mokėjimais, skaičiuojamais nuo tos pačios menamos sumos. Sandorio metu susitariama, kuri šalis periodiškai moka fiksuotus mokėjimus, apskaičiuotus pagal sandorio menamą sumą ir fiksuotą palūkanų normą, o kuri periodiškai moka kintamus mokėjimus, apskaičiuotus pagal menamą sandorio sumą ir kintamą palūkanų normą. Fiksuotos palūkanų normos mokėtojas patiria riziką, kad bendras palūkanų normų lygis rinkoje nukris ir jis patirs papildomų palūkanų išlaidų. Kintamos palūkanų normos mokėtojas patiria riziką, kad bendras palūkanų normų lygis rinkoje pakils ir jis patirs papildomų palūkanų išlaidų. IRS gali būti tinkama finansinė priemonė investuotojams, kurie pageidauja užfiksuoti kintamos palūkanų normos paskolų palūkanų išlaidas. Taip pat IRS gali būti tinkamas investuotojams, kurie norėtų pakeisti fiksuotų palūkanų mokėjimus už paskolas ar išleistas obligacijas kintamais palūkanų mokėjimais.

Palūkanų normų skirtingomis valiutomis apsisikeitimo sandoris (angl. *cross-currency swap, CCSW*) – tai IRS analogiškas susitarimas, pagal kurį periodiškai keičiamasi palūkanų mokėjimais skirtingomis valiutomis. Gali būti keičiami fiksuoti mokėjimai į fiksuotus, kintami į kintamus, arba fiksuoti į kintamus. Sandorio pradžioje ir pabaigoje apsisikeičiama ir pagrindinėmis sandorio sumomis. CCSW sandoriui būdinga ta pati rizika kaip ir IRS, bet papildomai sandorio šalys gali patirti valiutų riziką. CCSW tinka investuotojams, kurie nori pakeisti palūkanų išlaidas ar pajamas viena valiuta į kitą, kartu prisiimdami galimą valiutos kurso riziką.

Žaliavų apsisikeitimo sandoris (angl. *commodity swap*) – tai susitarimas, pagal kurį žaliavos fiksuotos kainos mokėjimai, skaičiuojami nuo menamos sandorio sumos, pakeičiami žaliavos kintamos kainos mokėjimais, skaičiuojamais nuo tos pačios menamos sumos, arba atvirkščiai. Viena iš sandorio šalių suėjus mokėjimo dienai, sumoka kainų skirtumą. Fiksuotos kainos mokėtojas patiria riziką, kad žaliavos kaina kris ir jis patirs papildomų išlaidų. Kintamos kainos mokėtojas patiria riziką, kad žaliavos kaina pakils ir jis patirs papildomų išlaidų. Žaliavų apsisikeitimo sandoris gali būti tinkama finansinė priemonė investuotojams, kurie pageidauja užfiksuoti į ateitį žaliavos įsigijimo arba pardavimo kainą.

Sandoris dėl kainų skirtumo (angl. *Contract for Difference, CFD*)

CFD yra susitarimas tarp dviejų šalių, t.y. pirkėjo ir pardavėjo, pagal kurį viena iš šalių sumoka kainų skirtumą tarp pagrindinės finansinės priemonės esamos kainos ir pradinės kainos sandorio sudarymo dieną. CFD yra išvestinė priemonė, kurios kaina gali būti išvesta iš akcijų, akcijų indeksų, žaliavų ar kitų finansinių priemonių kainų. CFD yra tinkama alternatyva tiesioginei investicijai į pagrindinę priemonę (akcijas, žaliavų ateities kontraktus), kadangi CFD kaina svyruoja lygiai taip pat kaip ir pagrindinės priemonės kaina. Investuotojas gauna tą patį rezultatą (teigiamą ar neigiamą), kaip ir investavęs tiesiogiai į atitinkamas finansines priemones. Tačiau, skirtingai nei akcijos, CFD nesuteikia nuosavybės ar balsavimo teisių akcijų emitente. Be jau minėtų rizikų, CFD rizikos atitinka akcijų ir ateities sandorių rizikas.

Su finansinėmis priemonėmis susieti indėliai

Su finansinėmis priemonėmis susieti indėliai (pvz. indėliai, susieti su valiutų kursais, žaliavų kainomis, jų indeksais arba palūkanų normomis) yra tokie indėliai, kurių grąža ir (arba) pajamingumas (palūkanos) priklauso nuo atitinkamos finansinės priemonės rezultato. Su finansinėmis priemonėmis susietiems indėliams yra būdingos dvi pagrindinės rizikos: i) rizika, susijusi su finansinės priemonės kainos pokyčiais rinkoje, kurie turi įtakos galutiniam investavimo rezultatui, įskaitant galimybę prarasti pradinį investuotą kapitalą. Finansinėms priemonėms būdingi rizikos veiksniai aprašyti atitinkame skyriuje aukščiau; ii) įstaigos (banko, kredito unijos), kuri priima su finansinėmis priemonėmis susietus indėlius, nemokumo rizika, tai yra rizika neatgauti investuotų lėšų tuo atveju, jei indėlį priėmusi įstaiga tampa nemoki (nemokumo rizika yra aprašyta 2 skyriuje). Skirtingai nei obligacijos, indėliai yra apdrausti įstatymų numatytais sąlygomis ir tvarka. Reikia pažymėti, kad finansinės priemonės kainos svyravimas turi įtakos su finansinėmis priemonėmis susieto indėlio rezultatui ir kad rezultatas taip pat gali būti neigiamas, tai yra investuotojas prisiima riziką neatgauti investuotų lėšų.

7. MARŽINĖ PREKYBA (PREKYBA NAUDOJANT SVERTĄ)

Maržinė prekyba (angl. *margin trading*), arba prekyba naudojant svertą (angl. *leverage*), leidžia investuotojui prekiauti finansinėmis priemonėmis neturint pilnos pinigų sumos. Pakanka, kad investuotojas Bankui pateiktų sąlyginai nedidelį užstatą (depozitą), ne mažesnę kaip reikalaujama marža (angl. *margin requirement*). Užstatas laikomas specialioje investuotojui priklausančioje maržinėje sąskaitoje, kuri yra įkeista Bankui. Bankas pinigus iš maržinės sąskaitos grąžins tik įsitikinęs, kad investuotojo įsipareigojimai pagal sudarytus maržinius sandorius įvykdyti. Maržinėje prekyboje finansinės priemonės suėjus terminui nepristatomos, t.y. atitinkamai sandorio šaliai mokamas kainų skirtumas.

Pavyzdžiui, prekyba valiutų rinkoje (FOREX). Jeigu tam tikrai valiutų porai maržos reikalavimas yra 1 proc., tai investuotojas norėdamas pirkti/parduoti 100 000 valiutos vienetų, privalo maržinėje sąskaitoje laikyti ne mažiau kaip 1 000 valiutos vienetų. Šiuo atveju investuotojas gal naudoti iki 1/100 svertą. Maržinė prekyba įmanoma valiutų rinkoje, CFD ir ateities sandoriams.

Maržinė prekyba suteikia galimybę tiek didžiuliams pelnams, tiek didžiuliams nuostoliams, palyginti su investuotu nuosavu kapitalu. Maržinė prekyba yra labai rizikinga, nepriklausomai nuo to, ar investuotojas atitinkamame sandoryje yra pirkėjas ar pardavėjas, ir kokia yra pagrindinė finansinė priemonė (angl. *underlying asset*). Jeigu rinkos kainos formuosis priešingai investuotojo prisiimtoms pozicijoms, galima prarasti ne tik visą investuotą kapitalą, tačiau ir likti skolingam reikšmingas papildomas sumas.

Maržinė prekyba reikalauja atidaus ir reguliaraus rinkos stebėjimo ir maržos naudojimo. Keičiantis sudaryto sandorio vertei, investuotojui taip pat gali kilti pareiga papildyti užstatą, ko nepadarius, investuotojo sudarytas sandoris gali būti nutrauktas, dėl to patiriant atitinkamus nuostolius.

8. RIZIKOS, SUSIJUSIOS SU PREKYBOS SISTEMOMIS

Šiuo metu visos prekybos sistemos daugiau ar mažiau yra kompiuterizuotos, t.y. pavedimų pateikimas, registravimas, vykdymas ir kiti reikalingi veiksmai vykdomi elektroniniu būdu. Kaip ir kitos elektroninės sistemos, jų darbas laikinai gali sutrikti dėl įvairių nuo Banko nepriklausančių priežasčių. Gali laikinai sutrikti pavedimų vykdymas, jie gali būtų įvykdomi nepilnai, investuotojas gali negauti būtinos informacijos realiu laiku. Jeigu investuotojas patyrė nuostolių dėl tokio pobūdžio sutrikimų, jis gali tikėtis atgauti tik ribotą nuostolių sumą, kurią tiksliai nustato Bankas, kiti rinkos tarpininkai arba kliringo namai.

9. RIZIKOS, SUSIJUSIOS SU SANDORIAIS UŽSIENIO RINKOSE

Užsienio rinkos yra reguliuojamos atitinkamų priežiūros institucijų, kurių reikalavimai gali skirtis nuo taikomų Lietuvoje. Lietuvos priežiūros institucijos nėra kompetentingos taikyti tokią pačią apsaugą investuotojams, kurie vykdo sandorius užsienio reguliuojamose rinkose.

10. ĮSPĖJIMAS DĖL TIKĖTINOS TAM TIKRŲ FINANSINIŲ PRIEMONIŲ GRAŽOS

Finansų rinkos, kuriose vienu investuotojų pelną padengiamas kitų investuotojų nuostoliu (kiek vienas laimi, tiek kitas pralaimi), neužtikrina kapitalo prieaugio visiems dalyviams. Bendra investuoto kapitalo vertė nekinta, bet yra nuolat paskirstoma rinkos dalyviams (išskyrus tarpininkams sumokėtus komisinius mokesčius). Tokios yra valiutų, opcionių ir ateities sandorių rinkos. Tokiose rinkose ilgalaikėje perspektyvoje tikėtina grąža yra artima nuliui.